

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І.І. МЕЧНИКОВА
Кафедра кримінального права, кримінального процесу
та криміналістики

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ**

**Методичні вказівки та рекомендації для вивчення навчальної
дисципліни для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня
вищої освіти галузі знань 08 Право»**

**ОДЕСА
2022**

УДК 343.2/.7:343.9(076)
A437

Рецензенти:

Степанова Тетяна Валеріївна – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри конституційного права та правосуддя Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Павлова Тетяна Олександрівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Рекомендовано до друку Вченою Радою економіко-правового факультету
(*Протокол №2 від 5 вересня 2022 р.*)

A437 Актуальні проблеми кримінального права та кримінології: методичні вказівки та рекомендації для вивчення навчальної дисципліни для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти галузі знань 08 «Право» [електронний ресурс] / Б. М. Орловський. – Одеса, 2022. 35 с.

У методичних вказівках наведено основні положення до вивчення дисципліни «Актуальні проблеми кримінального права та кримінології» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 081 «Право» галузі знань 08 «Право». Основна мета вказівок – надати методичну допомогу здобувачам вищої освіти у підготовці до практичних занять з навчальної дисципліни. Матеріал представлено у розрізі змістових модулів та тем.

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Тематика практичних занять.....	6
Методичні вказівки до вивчення тем.....	10
Питання до підсумкового контролю.....	29
Рекомендована література.....	32

ВСТУП

Курс «Актуальні проблеми кримінального права та кримінології» включає поглиблений, фундаментальний аналіз кримінально-правових норм та інститутів, вивчення основних актуальних положень кримінологічної науки, а також розгляд шляхів подолання прогалин та протиріч у сфері кримінально-правової та кримінологічної науки. В сучасних умовах будь-який юрист та науковець у галузі права не може обійтися без ґрунтовних знань даної дисципліни. Разом з тим знання основних проблем кримінального права та кримінології визначає високу кваліфікацію юриста-науковця як фахівця у галузі права.

Вивчення цієї дисципліни дає можливість осмислити найбільш важливі та проблемні питання у публічному праві України, засвоїти висновки сучасної юридичної науки та правозастосовної практики у кримінально-правовій й кримінологічній сферах, опанувати додатковий арсенал знань щодо застосування чинного кримінального законодавства

Предметом вивчення навчальної дисципліни є положення відповідно до структури курсу, що складається з двох змістових модулів, які присвячені вивченню актуальних проблем кримінального права та кримінології. В першому змістовому модулі розглядаються: поняття та напрями кримінальної політики, розглянуто проблемні питання кримінальної відповідальності, а саме її поняття, межі та підстави виникнення; проблеми корпоративної відповідальності у кримінальному праві; складнощі розуміння системи заходів кримінально-правового впливу тощо. У другому змістовому модулі розглядаються окремі теоретичні та практичні проблеми побудови диспозиції та санкції кримінально-правових норм Особливої частини Кримінального права України, проблеми реалізації основних інститутів кримінального права у нормах Особливої частини Кримінального кодексу України, складні питання попередження злочинності як основного завдання кримінології.

Метою цієї навчальної дисципліни є поглиблене засвоєння аспірантами сучасних теоретичних, законодавчих і практичних проблем, пов'язаних із застосуванням чинного кримінального законодавства України та базових теоретичних й практичних знань з кримінології, вивчення кримінологічних аспектів злочинності як негативного соціального явища.

Дана навчальна дисципліна викладається для:

- виконання вимог Закону України «Про вищу освіту» в частині підготовки фахівців третього (освітньо-наукового) рівня;
- поглибленого вивчення та засвоєння норм, положень та інститутів чинного Кримінального кодексу України, який поділяється на Загальну та Особливу частину;
- розгляду основних проблем кримінології як навчальної дисципліни, що вивчає злочинність як негативне соціальне явище.

Завданнями цієї навчальної дисципліни є:

- формування у аспірантів теоретичних знань, методичних вмінь та практичних навичок щодо застосування норм чинного кримінального законодавства України та кримінологічних категорій в процесі правозастосовної діяльності;

- поглиблене вивчення актуальних проблем сучасного кримінального права та кримінології;

- опанування практичних вмінь та навичок щодо проведення кримінологічних досліджень;

- підготовка аспірантів до застосування отриманих знань і навичок в науково-дослідній і викладацькій діяльності.

Вивчення дисципліни дозволяє глибоко оволодіти знаннями про предмет дисципліни, використовувати отримані знання при написанні дисертаційного дослідження.

Здобувачі у результаті вивчення навчальної дисципліни повинні:

знати:

- праці провідних вчених з кримінального права;
- категорії кримінального права (чітко орієнтуючись в термінології, що застаріла, та термінології, яка є новою в категоріальному апараті кримінального права);
- проблематику інститутів Загальної частини Кримінального права України;
- проблематику інститутів Особливої частини Кримінального права України;
- проблематику інститутів кримінології;
- сучасні концепції та напрямки розвитку науки кримінального права та кримінології.

вміти:

- здійснювати науково-дослідну роботу за темами кримінально-правового та кримінологічного циклу;
- аналізувати розрізнені думки, ідеї і концепції, які представлені в юридичній літературі з кримінального права та кримінології;
- критично аналізувати зміст кримінально-правових та кримінологічних відносин;
- тлумачити кримінально-правові норми та основні кримінологічні терміни;
- застосовувати норми кримінального права;
- проводити кримінологічні дослідження;
- вирішувати конкретні життєві практичні ситуації на базі теоретичних знань з кримінального права та кримінології.

ТЕМАТИКА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ ЧАСТИНИ «КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА» (Теми 1-6).

Тема 1. Кримінальна політика України: поняття та напрями її реалізації.

Кримінально-правова політика як державна політика у сфері боротьби зі злочинністю (кримінальними правопорушеннями): наукові підходи. Основні напрями кримінально-правової політики держави. Криміналізація як форма реалізації кримінально-правової політики. Декриміналізація як форма реалізації кримінально-правової політики. Пеналізація як форма реалізації кримінально-правової політики. Депеналізація як форма реалізації кримінально-правової політики. Ефективність кримінально-правової політики. Кримінально-процесуальна політика як напрям діяльності зі створення і застосування форм реалізації кримінального закону на всіх етапах його дії. Кримінально-виконавча політика як напрям виконання кримінальних покарань. Кримінологічна політика держави.

Тема 2. Проблемні питання реалізації кримінальної відповідальності.

Поняття кримінальної відповідальності у доктрині кримінального права. Доктринальні визначення кримінальної відповідальності. Виникнення та припинення кримінальної відповідальності. Суб'єкти кримінально-правових відносин. Заходи кримінально-правового характеру, що пов'язані із реалізацією кримінальної відповідальності та не пов'язані з її реалізацією у доктрині та кримінальному законодавстві. Кримінальна відповідальність у механізмі кримінально-правового регулювання. Форми реалізації кримінальної відповідальності. Проблеми визначення методологічних підходів щодо кримінальної відповідальності та її підстав у контексті побудови правової держави. Теоретичні проблеми кримінально-правових відносин: юридичні факти. Матеріальні та процесуальні аспекти.

Тема 3. Актуальні проблеми кримінальної відповідальності юридичних осіб в Україні.

Юридична особа як соціально-правовий феномен (розвиток уявлень про юридичну особу як штучний суб'єкт права; юридична особа як реальний суб'єкт права). Наукові концепції щодо правової природи заходів кримінально-правового характеру, що застосовуються до юридичних осіб. Проблеми становлення інституту кримінальної

відповідальності юридичних осіб в Україні. Підстави та умови застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб за КК України. Види заходів кримінально-правового характеру, що застосовуються до юридичних осіб. Моделі кримінально-правового впливу на юридичних осіб: напрямки покращення національного законодавства.

Тема 4. Суттєві ознаки кримінального покарання.

Теорії походження кримінального покарання. Ідеї класичної школи кримінального права щодо розуміння змісту кримінального покарання. Ідеї Чезаре Беккарія у роботі «Про злочини та покарання» та їх вплив на формування принципів кримінального права та кримінального покарання. Поняття та ознаки кримінального покарання. Сутність кримінального покарання. Зміст кримінального покарання як його основна ознака. Проблеми побудови цілей кримінального покарання згідно з положеннями чинних Кримінального та Кримінально-виконавчого кодексів України.

Тема 5. Проблеми побудови системи покарань.

Поняття системи покарань. Ознаки системи покарань. Принципи побудови системи покарань та їх взаємодія з основними напрямками кримінально-правової політики. Проблеми визначення цілей покарання в контексті положень кримінально-виконавчого законодавства України. Характеристика системи покарань щодо повнолітніх осіб. Проблеми побудови системи покарань щодо неповнолітніх. Відображення положень Загальної частини КК України в частині видів покарань у санкціях Особливої частини КК України.

Тема 6. Актуальні питання у застосуванні обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння.

Поняття та структура обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння. Проблеми законодавчої характеристики та застосування необхідної оборони. Наукові та практичні підходи щодо перевищення меж необхідної оборони. Уявна оборона та затримання особи, що вчинила злочин: недоліки законодавчого врегулювання. Крайня необхідність та перевищення її меж. Характеристика фізичного або психічного примусу. Діяння, пов'язане з ризиком: його правові аспекти. Виконання наказу або розпорядження та спеціального завдання з попередження (розкриття) кримінально протиправної діяльності.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. ОКРЕМІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ «КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА» ТА «КРИМІНОЛОГІЇ» (Теми 7-11).

Тема 7. Проблеми побудови кримінально-правових норм Особливої частини чинного Кримінального кодексу України.

Класифікація кримінально-правових норм Особливої частини. Проблеми побудови норм-заборон у чинному КК України. Заохочувальні норми Особливої частини КК України. Проблеми реалізації основних інститутів Загальної частини у кримінально-правових нормах Особливої частини. Диспозиція як конструктивний елемент кримінально-правової норми. Санкція як конструктивний елемент кримінально-правової норми. Питання класифікації диспозиції та санкції у доктрині кримінального права. Кримінально-правова санкція та кримінальна відповідальність: проблеми співвідношення. Класифікація санкцій в контексті видів кримінально-правового впливу. Проблеми реалізації інститутів Загальної частини у кримінально-правових нормах Особливої частини. Класифікація санкцій в контексті «багатоколіїності».

Тема 8. Законодавчі новели у побудові кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України.

«Безпека» як юридична категорія. Законодавчі новели у системі кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки. Система кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки за чинним Кримінальним кодексом України. Державна зрада та шпигунство: правові аспекти кваліфікації. Кримінально-правові аспекти диверсії як складу кримінального правопорушення.

Тема 9. Актуальні категорії «Кримінології» як комплексної науки про злочинність (кримінальні правопорушення).

Поняття, об'єкт і предмет кримінології, її система: теоретико-правовий аналіз. Кримінологічні школи (класична, неокласична, позитивістська, сучасна) та їх наукові теорії. Злочинність (кримінальні правопорушення) як соціальне негативне явище, її поняття та різновиди. Рівень, коефіцієнт, динаміка, структура, географія та «ціна» злочинності (кримінальних правопорушень): сучасні тенденції та зміни. Латентна злочинність (кримінальні правопорушення), її поняття та фактори, що обумовлюють існування. Рівні та види латентності: їх теоретико-практичний аналіз. Шляхи виявлення та подолання латентної злочинності (кримінальних правопорушень). Географія злочинності (кримінальних правопорушень) в Україні та фонові явища.

Тема 10. Актуальні основи кримінологічного вчення про «злочинця» та «жертву злочину».

Поняття особи злочинця (суб'єкта кримінального правопорушення), його кримінологічні ознаки та характеристика. Проблеми класифікації і

типології злочинців (суб'єктів кримінального правопорушення). Поняття жертви злочину (потерпілого) та його кримінологічна характеристика. Віктимологія як наука про жертву злочину, її основні категорії (віктимність, віктимна ситуація, ступінь віктимності та типи жертв). Суїцид. Механізм суїцидальної поведінки: правовий та психологічний погляд.

**Тема 11. Сучасні проблеми при вивченні різновидів злочинності
(кримінальних правопорушень) у межах Особливої частини
«Кримінології».**

Кримінологічні аспекти насильницької злочинності (кримінальних правопорушень). Кримінологічні аспекти насильницько-корисливої злочинності (кримінальних правопорушень). Кримінологічні аспекти наркоманії та проституції (кримінальних правопорушень). Кримінологічні аспекти пенітенціарної злочинності (кримінальних правопорушень). Кримінологічні аспекти економічної та корупційної злочинності (кримінальних правопорушень). Кримінологічні аспекти екологічної злочинності (кримінальних правопорушень).

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМ

ТЕМА 1. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: ПОНЯТТЯ ТА НАПРЯМИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ.

Кримінально-правова політика як державна політика у сфері боротьби зі злочинністю (кримінальними правопорушеннями): наукові підходи. Основні напрями кримінально-правової політики держави. Криміналізація як форма реалізації кримінально-правової політики. Декриміналізація як форма реалізації кримінально-правової політики. Пеналізація як форма реалізації кримінально-правової політики. Депеналізація як форма реалізації кримінально-правової політики. Ефективність кримінально-правової політики. Кримінально-процесуальна політика як напрям діяльності зі створення і застосування форм реалізації кримінального закону на всіх етапах його дії. Кримінально-виконавча політика як напрям виконання кримінальних покарань. Кримінологічна політика держави.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

Кримінально-правова політика як і будь-яка соціальна діяльність здійснюється за допомогою певних напрямів, які дозволяють оптимально вирішувати завдання, що стоять перед цим видом внутрішньої політики держави.

При вивченні цієї теми здобувачам слід враховувати, що кримінально-правова політика є одним з основних елементів політики у сфері боротьби зі злочинністю, яка розробляє стратегію і тактику, формулює основні завдання, принципи, напрями та цілі кримінально-правового впливу на злочинність, яка відображається у нормах закону України про кримінальну відповідальність, практиці його застосування, актах офіційного тлумачення кримінально-правових норм та постановках Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ.

Криміналізація – це процес виявлення суспільно небезпечних видів людської поведінки, визнання на державному рівні необхідності, можливості й доцільності кримінально-правової боротьби з ними та закріплення їх у законі про кримінальну відповідальність як кримінальних правопорушень.

Декриміналізація являє собою процес визнання на державному рівні втрати криміналізованим діянням суспільної небезпечності, відсутності необхідності подальшої боротьби з ним за допомогою Кримінального кодексу України та виключення норм, що передбачають відповідальність за його вчинення, з чинного закону про кримінальну відповідальність.

Пеналізація – це складова частина кримінально-правової політики держави, яка становить собою процес і результат діяльності законодавця з

визначення у кримінальному законі видів та розмірів покарань за кримінальні правопорушення з метою нормативного забезпечення засобів для протидії злочинності.

Депеналізація – процес, зворотній пеналізації, який зводиться до виключення більш суворих або введення більш м'яких видів покарань, зниження їх строків.

Ефективність кримінально-правової політики напряду залежить від своєчасного реагування держави на ті чи інші форми злочинності, прийняття нормативно-правових актів, що забезпечують протидію злочинності, а також внесення змін до Кримінального кодексу України, спрямованих на криміналізацію та декриміналізацію відповідних діянь.

Реферати, презентації:

1. Поняття, принципи та завдання кримінально-правової політики.
2. Кримінологічна політика держави: зміст та форми реалізації.
3. Кримінально-процесуальна політика: поняття, структура та завдання.
4. Етапи розвитку та формування вітчизняної кримінально-правової політики боротьби зі злочинністю.

ТЕМА 2. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.

Поняття кримінальної відповідальності у доктрині кримінального права. Доктринальні визначення кримінальної відповідальності. Виникнення та припинення кримінальної відповідальності. Суб'єкти кримінально-правових відносин. Заходи кримінально-правового характеру, що пов'язані із реалізацією кримінальної відповідальності та не пов'язані з її реалізацією у доктрині та кримінальному законодавстві. Кримінальна відповідальність у механізмі кримінально-правового регулювання. Форми реалізації кримінальної відповідальності. Проблеми визначення методологічних підходів щодо кримінальної відповідальності та її підстав у контексті побудови правової держави. Теоретичні проблеми кримінально-правових відносин: юридичні факти. Матеріальні та процесуальні аспекти.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

З огляду на значну кількість праць, у яких досліджується інститут кримінальної відповідальності, слід зазначити, що вказаний інститут сьогодні займає особливе місце в системі заходів кримінально-правового впливу. У ході вивчення цієї теми здобувачам слід мати на увазі, що з одного боку, кримінальна відповідальність несе в собі негативну (осудливу) оцінку вчиненого кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила, а з іншого – реалізується завдяки державному примусу та передбачає застосування до винного заходів кримінально-правового

впливу, так чи інакше пов'язаних з обмеженням його прав і свобод. Більше того, кримінальна відповідальність виступає реакцією на вчинення з боку особи правопорушення, яке характеризується найвищим ступенем суспільної небезпечності.

Найбільш розповсюджений у науці кримінального права негативний (ретроспективний) вид кримінальної відповідальності, що зазвичай трактується як правовий наслідок реально вчиненого кримінального правопорушення. На офіційному рівні визначення негативної кримінальної відповідальності дав Конституційний Суд України, назвавши її особливим елементом механізму кримінально-правового реагування держави щодо особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, формою реалізації державою правоохоронних норм, що, як правило, полягає в застосуванні до того, хто вчинив злочин, конкретних кримінально-правових заходів примусового характеру через обвинувальний вирок суду.

Проблема кримінальної відповідальності та її реалізація відносяться до найскладніших у теорії кримінального права України. Через багатогранність кримінальної відповідальності нині поки що не існує однозначного розуміння її суті. Кримінальна відповідальність є реакцією з боку держави на порушення особою кримінально-правової заборони або правовим наслідком вчиненого кримінального правопорушення. Її зміст полягає в застосуванні до порушника передбаченого правовими нормами впливу за вчинення кримінального правопорушення. Будучи комплексним і системним феноменом, кримінальній відповідальності властиві відповідні підстави, види, форми та інші характеристики. Вона виконує регулятивну, превентивну, каральну, відновлювальну та виховну функцію. На сучасному етапі розвитку кримінального права особливого значення має набути, по-перше, такий вид кримінальної відповідальності, як потенційна, оскільки саме їй властивий суттєвий превентивний ефект; по-друге, відновлювальна функція кримінальної відповідальності.

Особливої уваги, при вивченні цієї теми, заслуговують форми реалізації кримінальної відповідальності, які досі не систематизовані у Кримінальному кодексі України, а розпорошені по різних розділах Загальної частини КК України. У доктрині кримінального права форми реалізації кримінальної відповідальності пов'язують із наявністю суб'єкта кримінального правопорушення, відносно якого ці форми реалізуються у зв'язку із вчиненням ним кримінального правопорушення.

Реферати, презентації:

1. Теоретичні проблеми кримінально-правових відносин: юридичні факти. Матеріальні та процесуальні аспекти.
2. Проблеми визначення методологічних підходів щодо кримінальної відповідальності та її підстав у контексті побудови правової держави.
3. Форми реалізації кримінальної відповідальності, їх класифікація та особливості застосування.

4. Наукові підходи та доктринальні визначення щодо поняття «кримінальної відповідальності».

ТЕМА 3. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ.

Юридична особа як соціально-правовий феномен (розвиток уявлень про юридичну особу як штучний суб'єкт права; юридична особа як реальний суб'єкт права). Наукові концепції щодо правової природи заходів кримінально-правового характеру, що застосовуються до юридичних осіб. Проблеми становлення інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб в Україні. Підстави та умови застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб за КК України. Види заходів кримінально-правового характеру, що застосовуються до юридичних осіб. Моделі кримінально-правового впливу на юридичних осіб: напрямки покращення національного законодавства.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

У ході вивчення даної теми здобувачам слід враховувати, що однією з найбільш актуальних проблем, що обговорюється у сучасних державах світу, особливо державах, створених на пострадянському просторі, є кримінальна відповідальність юридичних осіб. Аналіз діяльності юридичних осіб засвідчує, що складна організаційна структура підприємств, значна кількість осіб, залучених у сферу цієї діяльності, а також певна децентралізація управління сприяє збільшенню фактів вчинення протиправних дій з їх боку.

Юридична особа – самостійний особливий суб'єкт права, який на правовому рівні наділений відповідним статусом, визначеними правами та обов'язками, можливістю виступати у правових відносинах як самостійний суб'єкт.

Традиційно у національному кримінальному праві та законодавстві суб'єктом кримінального правопорушення визнається тільки фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до Кримінального кодексу України може наставати кримінальна відповідальність. Але це не означає, що у наукових колах та на законодавчому рівні не обговорювалася необхідність впровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб.

Пропозиції запровадити кримінальну відповідальність юридичних осіб висловлювалися при підготовці законопроекту Кримінального кодексу України та наукових колах, але вони не отримали широкої підтримки, оскільки пов'язані із порушенням цілої низки принципів кримінального права, а саме винної відповідальності (суб'єктивного

ставлення), особистої (індивідуальної) кримінальної відповідальності, презумпції невинуватості тощо.

Притягнення до кримінальної відповідальності, на нашу думку, відбувається за наступною класичною юридичною схемою: «суб'єкт кримінально-правових відносин» → «суб'єкт злочину» → «суб'єкт кримінальної відповідальності». Будь-який суб'єкт кримінального правопорушення визнається суб'єктом кримінально-правових відносин та як наслідок – суб'єктом кримінальної відповідальності, але не будь-який суб'єкт кримінально-правових відносин визнається суб'єктом кримінального правопорушення та як наслідок – суб'єктом кримінальної відповідальності. Яскравим прикладом другого твердження є юридична особа, яка із запровадженням інституту заходів кримінально-правового характеру, визнана законодавцем особливим суб'єктом кримінально-правових відносин, але не є суб'єктом кримінальної відповідальності, оскільки до юридичної особи не може бути застосовано принцип вини (вина фізичної особи не може розповсюджуватися на юридичну особу), застосування вказаних заходів є похідним від суспільно небезпечного діяння фізичної особи (вичерпний перелік злочинів визначено у ч. 1 ст. 96-3 КК України), яке вчиняється від імені та в інтересах юридичної особи її керівником чи засновником.

Реферати, презентації:

1. Співвідношення понять «кримінальна відповідальність» та «покарання» для юридичних осіб як суб'єктів злочину.
2. Юридична особа як суб'єкт злочину за законодавством країн континентальної правової системи.
3. Юридична особа як суб'єкт злочину за законодавством країн англо-американської правової системи.
4. Історія розвитку теорії «про суб'єкт злочину» на теренах України.

ТЕМА 4. СУТТЄВІ ОЗНАКИ ПОКАРАННЯ.

Теорії походження кримінального покарання. Ідеї класичної школи кримінального права щодо розуміння змісту кримінального покарання. Ідеї Чезаре Беккарія у роботі «Про злочини та покарання» та їх вплив на формування принципів кримінального права та кримінального покарання. Поняття та ознаки кримінального покарання. Сутність кримінального покарання. Зміст кримінального покарання як його основна ознака. Проблеми побудови цілей кримінального покарання згідно з положеннями чинних Кримінального та Кримінально-виконавчого кодексів України.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

Вивчаючи вказану тему здобувачам слід розуміти, що покарання як один з центральних інститутів кримінального права є важливим інструментом в руках держави для охорони найважливіших суспільних

відносин. Покарання є найбільш поширеною формою реалізації кримінальної відповідальності і разом з тим покликане забезпечувати поведінку людей відповідно до вимог закону. Застосування покарання завжди повинно здійснюватися з дотриманням основних напрямів, притаманних кримінально-правовій політиці: а) застосування суворих видів покарання до осіб, що вчинили тяжкі та особливо тяжкі злочини; б) застосування менш суворих видів покарань, передусім покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, до осіб, які вперше вчинили нетяжкі злочини. Чинне кримінальне законодавство надає поняття покарання у ч. 1 ст. 50 КК України, саме з цього поняття можна вивести основні ознаки, які притаманні покаранням.

До ознак, які характеризують покарання слід віднести:

1. Покарання – найсуворіший та крайній захід державного примусу.
2. Покарання – захід державного примусу, який передбачений тільки у кримінальному законі та застосовується тільки судом.
3. Покарання може бути застосовано до особи, яка визнана судом винною у вчиненні конкретного кримінального правопорушення, яке передбачено КК України.
4. Покарання має публічний характер.
5. Особистий характер покарання.
6. Покарання полягає у передбачених законом позбавленні й обмеженні прав та свобод засудженого.

Згідно ч. 3 ст. 50 КК України покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність.

Визначення основних суттєвих ознак покарання, є одними з найскладніших і найбільш дискусійних у науці кримінального права, оскільки саме сутність і зміст покарання, як суттєві його ознаки, дозволяють відрізнити та відмежувати покарання від інших заходів державного примусу.

Покарання має сутнісну (якісну) та кількісні (змістовні) суттєві ознаки. У спеціальній літературі розуміння кримінального покарання висвітлюється за допомогою терміну «кара». В етимологічному сенсі «кара» тлумачиться як «суворе покарання, відплата за що-небудь; катування». Учені досить не мають єдиної думки щодо визначення поняття «кара». Одні автори ототожнюють кару й покарання, інші визнають кару сутністю покарання, треті розглядають як елемент (один з елементів) змісту покарання, четверті – як одну з цілей покарання (остання позиція відображена у ч. 2 ст. 50 КК України). Розуміння кари як мети покарання, що передбачено у ч. 2 ст. 50 КК України, знаходиться у протиріччі із положенням Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК України), в якому передбачено. Так, у ст. 1 КВК України передбачено, що кримінально-виконавче законодавство України регламентує порядок і умови виконання та відбування кримінальних покарань з метою захисту

інтересів особи, суспільства і держави шляхом створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами.

Реферати, презентації:

1. Теорії походження кримінального покарання.
2. Ідеї класичної школи кримінального права щодо розуміння змісту кримінального покарання.
3. Ідеї Чезаре Беккарія у роботі «Про злочини та покарання» та їх вплив на формування принципів кримінального права та кримінального покарання.
4. Проблеми побудови цілей кримінального покарання згідно з положеннями чинних Кримінального та Кримінально-виконавчого кодексів України.

ТЕМА 5. ПРОБЛЕМИ ПОБУДОВИ СИСТЕМИ ПОКАРАНЬ.

Поняття системи покарань. Ознаки системи покарань. Принципи побудови системи покарань та їх взаємодія з основними напрямками кримінально-правової політики. Проблеми визначення цілей покарання в контексті положень кримінально-виконавчого законодавства України. Характеристика системи покарань щодо повнолітніх осіб. Проблеми побудови системи покарань щодо неповнолітніх. Відображення положень Загальної частини КК України в частині видів покарань у санкціях Особливої частини КК України.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

Система покарань – це встановлений у кримінальному законі вичерпний, загальнообов'язковий перелік визначених за змістом видів покарань, що характеризуються внутрішньою єдністю та узгодженістю. Система конкретно визначених за змістом покарань дає суду можливість, застосовуючи покарання, здійснити його індивідуалізацію, врахувавши ступінь тяжкості скоєного злочину, особу винного та обставини, що пом'якшують чи обтяжують відповідальність.

Здобувачам слід знати, що система покарань, передбачена у ст. 51 КК України, розташована за принципом «від менш суворого виду покарань до більш суворого виду покарання».

Слід зазначити, що у чинному Кримінальному кодексі України передбачено вперше дві системи покарань – для повнолітніх осіб (ст. 51 КК України) та для неповнолітніх, осіб, які вчинили кримінальне правопорушення та визнані винними – ст. 98 КК України. Зазначені системи покарань відрізняються, що обумовлено психофізіологічними особливостями неповнолітніх осіб. Тому деякі види покарань до зазначеної категорії осіб не застосовуються, а строки тих видів покарань, які можуть призначатися неповнолітнім, щодо них значно скорочені.

Система покарань, передбачена у ст. 51 КК України має наступні особливості:

1. Вона розташована «від менш суворого виду покарання до більш суворого».

2. У перелік покарань включені «нові види»: громадські роботи; службові обмеження для військовослужбовців; арешт; обмеження волі.

3. У систему покарань не ввійшли такі види покарань: громадський осуд; позбавлення батьківських прав.

4. Змінено найменування деяких видів покарань: замість виправних робіт без позбавлення волі – виправні роботи; замість позбавлення волі – позбавлення волі на певний строк, що обумовлено появою такого виду покарання як довічне позбавлення волі.

Перелік видів покарань, які розташовані у ст. 52 КК України, розширювальному тлумаченню не підлягає.

У процесі підготовки до заняття студентам слід вивчити положення ст. 52 КК, у якій передбачена класифікація покарань залежно від змісту, характеру кожного із них, умов їх застосування.

У ст. ст. 53–64 КК України передбачена характеристика видів покарань, тому здобувачам слід докладно ознайомитися із їх змістом.

Із дванадцяти видів покарань, передбачених ст. 51 КК України, до неповнолітнього можуть застосовуватися тільки наступні види покарань:

- 1) штраф;
- 2) громадські роботи;
- 3) виправні роботи;
- 4) арешт;
- 5) позбавлення волі на певний строк.

До неповнолітнього можуть бути застосовані додаткові покарання у виді штрафу і позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю (ч. 2 ст. 98 КК).

Реферати, доповіді:

1. Види покарань в зарубіжному кримінальному законодавстві.
2. Проблеми побудови системи покарань щодо неповнолітніх.
3. Відображення положень Загальної частини КК України в частині видів покарань у санкціях Особливої частини КК України.
4. Характеристика системи покарань щодо повнолітніх осіб.

ТЕМА 6. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ У ЗАСТОСУВАННІ ОБСТАВИН, ЩО ВИКЛЮЧАЮТЬ КРИМІНАЛЬНУ ПРОТИПРАВНІСТЬ ДІЯННЯ.

Поняття та структура обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння. Проблеми законодавчої характеристики та застосування необхідної оборони. Наукові та практичні підходи щодо

перевищення меж необхідної оборони. Уявна оборона та затримання особи, що вчинила злочин: недоліки законодавчого врегулювання. Крайня необхідність та перевищення її меж. Характеристика фізичного або психічного примусу. Діяння, пов'язане з ризиком: його правові аспекти. Виконання наказу або розпорядження та спеціального завдання з попередження (розкриття) кримінально протиправної діяльності.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння – це передбачені кримінальним законом правомірні, суспільно корисні вчинки, які виключають саму протиправність (злочинність) діяння особи і не тягнуть за собою кримінальну відповідальність. Вони є суспільно корисними та вимушеними, оскільки є реакцією на негативну (протиправну) поведінку від інших осіб чи негативні обставини навколишнього середовища.

Їх перелік міститься у розділі VII Кримінального кодексу України та включає в себе на теперішній час такі правомірні, суспільно корисні вчинки: необхідна оборона (ст. 36 КК); уявна оборона (ст. 37 КК); затримання особи, що вчинила злочин (ст. 38 КК); крайня необхідність (ст. 39 КК); фізичний або психічний примус (ст. 40 КК); виконання наказу або розпорядження (ст. 41 КК); діяння, пов'язане з ризиком (ст. 42); виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 43 КК), виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України (ст. 43-1 КК).

В теорії кримінального права виникають суперечки щодо видів обставин, які виключають кримінальну протиправність діяння і вважається, що їх перелік не є вичерпним. До такого переліку зокрема пропонують додавати наступні варіанти правомірних дій «виконання професійних (наприклад лікарських) обов'язків», «здійснення службових владних повноважень» (наприклад працівниками правоохоронних органів), «заподіяння шкоди зі згоди потерпілого», «заподіяння шкоди у спортивних змаганнях» тощо.

Варто знати, що юридичний склад обставини, яка виключає кримінальну протиправність діяння, складається із наступних структурних елементів:

- 1) правової та фактичної підстави для її застосування;
- 2) суб'єкту застосування;
- 3) об'єкту застосування;
- 4) об'єктивної сторони;
- 5) суб'єктивної сторони (суб'єктивного контролю).

Найбільш розповсюдженою обставиною, що виключає злочинність діяння у практичній сфері виступає необхідна оборона. Конституція України визнає необхідну оборону одним із фундаментальних

прав людини. Відповідно до ст. 27 Конституції України кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань. Стаття 55 Конституції закріплює, що кожна людина має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Необхідна оборона має свої умови правомірності (ч. 3 ст. 36 КК України), перевищення допустимих меж яких тягне за собою кримінальну відповідальність за ст.ст. 118 та 124 КК України (умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень або умисне вбивство, вчинені при перевищенні меж необхідної оборони).

Також зустрічаються такі обставини як крайня необхідність (заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам для усунення небезпеки, що безпосередньо загрожує особі чи охоронюваним законом правам цієї людини або інших осіб), уявна оборона (заподіяння шкоди коли реального суспільно небезпечного посягання не було, внаслідок помилкового уявлення про посягання), затримання особи, що вчинила суспільно небезпечне посягання (з метою запобігти втечі та доставки такої особи до правоохоронних органів).

Реферати, презентації:

1. Наукові та практичні підходи щодо перевищення меж необхідної оборони.
2. Уявна оборона як помилка особи щодо реального суспільно небезпечного посягання: питання застосування.
3. Затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення та його відмінність від необхідної оборони.
4. Характеристика фізичного або психічного примусу: національний та зарубіжний досвід.

ТЕМА 7. ПРОБЛЕМИ ПОБУДОВИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ ЧИННОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ.

Класифікація кримінально-правових норм Особливої частини. Проблеми побудови норм-заборон у чинному КК України. Заохочувальні норми Особливої частини КК України. Проблеми реалізації основних інститутів Загальної частини у кримінально-правових нормах Особливої частини. Диспозиція як конструктивний елемент кримінально-правової норми. Санкція як конструктивний елемент кримінально-правової норми. Питання класифікації диспозиції та санкції у доктрині кримінального права. Кримінально-правова санкція та кримінальна відповідальність: проблеми співвідношення. Класифікація санкцій в контексті видів кримінально-правового впливу. Проблеми реалізації інститутів Загальної частини у кримінально-правових нормах Особливої частини. Класифікація санкцій в контексті «багатоколіїності».

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

Ефективність засобів протидії злочинності значною мірою залежить від потенційних можливостей, закладених у кримінально-правовій санкції. Тому важливо не лише встановити в законі вичерпний перелік видів злочинів, а й визначити науково обґрунтовані, взаємозумовлені, такі, що відповідають тяжкості злочину і особі винного, санкції. Під санкцією розуміють переважно частину статті Особливої частини Кримінального кодексу, що визначає вид і розмір покарання за злочин, описаний у диспозиції.

У ході самостійної підготовки до даної теми здобувачам слід враховувати, що до санкції висувають певні вимоги. Так, вона має відповідати суспільній небезпеці злочинного діяння і поширеності кримінальних правопорушень певного виду, бути узгодженою із санкціями за вчинення інших близьких за видом і характером кримінальних правопорушень; надавати можливість індивідуалізувати покарання з урахуванням можливих варіантів учинення злочину в реальності. Її конструювання має базуватися на принципах доцільності, обґрунтованості, законності, рівності громадян перед законом, вини, справедливості, гуманізму, невідворотності кримінальної відповідальності, індивідуалізації покарання та економії заходів кримінально-правового впливу. Безумовно, що в цьому процесі потрібно враховувати й набутий досвід боротьби зі злочинністю, дані судової практики, результати наукових досліджень. Побудова санкцій з урахуванням зазначених положень, а також завдяки дотриманню загальноприйнятих правил юридичної техніки дасть змогу на практиці уникнути ситуацій, коли суди призначають різні покарання за злочини, що за багатьма ознаками схожі. І, навпаки, коли за злочини, що не схожі ні за своїм характером, ні за ступенем суспільної небезпеки, призначають майже однакові вид і міру покарання.

Питання про співвідношення загальних і спеціальних норм правознавці традиційно досліджували в межах проблем конкуренції кримінально-правових норм. Конкуренція в кримінальному праві означає наявність кількох статей (частин статей, пунктів статей) кримінального закону, які одночасно передбачають (охоплюють) діяння, що підлягає кримінально-правовій кваліфікації. Вирішення ж питань конкуренції передбачає з'ясування того, яка ж із статей (частини статей, пунктів статей) має бути застосована в даному випадку. Законодавець завдяки конкуренції прагне диференціювати кримінальну відповідальність, посилюючи її одними нормами і пом'якшуючи іншими.

У процесі пеналізації (депеналізації) санкція повинна стати «дзеркалом» характеру і ступеня суспільної небезпеки діяння, відповідальність за яке посилюється чи пом'якшується. При цьому конструювання санкцій спеціальних правових норм має відповідати певним правилам. Ця проблема, на жаль, досліджена недостатньо. Не

претендуючи на її вичерпне вирішення, вважаємо за можливе сформулювати основні правила конструювання санкцій спеціальних кримінально-правових норм.

Реферати, презентації:

1. Диспозиція та санкція як конструктивні елементи кримінально-правової норми у законодавстві континентальних країн.
2. Диспозиція та санкція як конструктивні елементи кримінально-правової норми у законодавстві англо-американських країн.
3. Класифікація санкцій в контексті видів кримінально-правового впливу.
4. Класифікація санкцій в контексті «багатоколіїності».

ТЕМА 8. ЗАКОНОДАВЧІ НОВЕЛИ У ПОБУДОВІ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.

«Безпека» як юридична категорія. Законодавчі новели у системі кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки. Система кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки за чинним Кримінальним кодексом України. Державна зрада та шпигунство: правові аспекти кваліфікації. Кримінально-правові аспекти диверсії як складу кримінального правопорушення.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

У ході самостійної підготовки до даної теми здобувачам слід враховувати, що Особлива частина чинного Кримінального кодексу України складається із XX розділів. Розташування розділів Особливої частини підпорядковане певній внутрішній логіці. Розробка системи Особливої частини була обумовлена потребою у вирішенні низки теоретичних і практичних питань, пов'язаних із необхідністю поділу і розташування в певному порядку норм, що передбачають відповідальність за конкретні злочини. Розробники Кодексу вважають, що від вдалого розміщення норм Особливої частини багато в чому залежать їх практичне застосування, теоретичне осмислення окремих складів злочинів, усвідомлення їх взаємозв'язку і особливостей. Запропонована в новому Кримінальному кодексі України система Особливої частини відобразила не тільки певні теоретичні досягнення з питань її побудови, а й головним чином систему суспільних відносин, що склалися в Україні в перші десять років становлення як незалежної, демократичної держави, які і підлягають кримінально-правовій охороні.

Для з'ясування змісту категорії «основи національної безпеки» доцільно звернутися до профільного нормативного акту вищої юридичної сили. Відповідно до п. 9 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. національна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від

реальних та потенційних загроз. Згідно з ч. 1 ст. 3 вказаного закону, державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямована на захист: людини і громадянина - їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності; суспільства - його демократичних цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку; держави - її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності; території, навколишнього природного середовища - від надзвичайних ситуацій.

Національна безпека, як спектр охоронюваних суспільних відносин, забезпечується не тільки застосуванням складів злочинів, закріплених у Розділі I Особливої частини КК України, але й нормами інших розділів КК, що також сприяють забезпеченню національної безпеки в інших сферах (наприклад, у сфері охорони громадської безпеки (Розділ IX), у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпеченні призову і мобілізації (Розділ XIV) та ін. У цьому разі йдеться про національну безпеку в широкому розумінні, де вона не обмежується Розділом I Особливої частини КК, а охоплює багато інших сфер кримінально-правової охорони суспільних відносин. Тому якщо розглядати лише основи такої безпеки (Розділ I Особливої частини КК), то можна припустити існування національної безпеки у вузькому розумінні, якими і є основи національної безпеки України.

Злочини проти основ національної безпеки України є найбільш суспільно небезпечними посяганнями. Їх родовим об'єктом виступають суспільні відносини, які забезпечують державну безпеку, конституційний лад, суверенітет, територіальну цілісність і недоторканність, обороноздатність, тобто основи національної безпеки України. Іншими словами, родовим об'єктом цих злочинів є суспільні відносини, що забезпечують саме існування України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної і правової держави (ст. 1 Конституції України).

У ході самостійної підготовки слід врахувати, що, починаючи з 2014 року кримінально-правові норми вказаної групи злочинів зазнали змін, по-перше, з'явилися нові склади, а саме ст. 110-2. Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України; ст. 114-1. Перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань; по-друге, санкції деяких норм було доповнено конфіскацією майна як додатковим видом покарань, що свідчить про посилення кримінальної репресії за вчинення вказаної групи злочинів.

Реферати

1. «Безпека» як юридична категорія.
2. Законодавчі новели у системі злочинів проти основ національної безпеки.

3. Законодавчі новели щодо побудови кримінально-правових санкцій у системі злочинів проти основ національної безпеки.
4. Система злочинів проти основ національної безпеки за чинним Кримінальним кодексом України.

ТЕМА 9. АКТУАЛЬНІ КАТЕГОРІЇ «КРИМІНОЛОГІЇ» ЯК КОМПЛЕКСНОЇ НАУКИ ПРО ЗЛОЧИННІСТЬ (КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ).

Поняття, об'єкт і предмет кримінології, її система: теоретико-правовий аналіз. Кримінологічні школи (класична, неокласична, позитивістська, сучасна) та їх наукові теорії. Злочинність (кримінальні правопорушення) як соціальне негативне явище, її поняття та різновиди. Рівень, коефіцієнт, динаміка, структура, географія та «ціна» злочинності (кримінальних правопорушень): сучасні тенденції та зміни. Латентна злочинність (кримінальні правопорушення), її поняття та фактори, що обумовлюють існування. Рівні та види латентності: їх теоретико-практичний аналіз. Шляхи виявлення та подолання латентної злочинності (кримінальних правопорушень). Географія злочинності (кримінальних правопорушень) в Україні та фонові явища.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

За своїм змістовним перекладом поняття «кримінологія» означає вчення про злочин (від латинського «scīmen» – злочин та грецького «logos» – вчення). З часом значення цього слова стало трактуватись більш широко і в теперішній момент воно розуміється як наука про злочинність. У зарубіжній літературі поряд із терміном «кримінологія» трапляються й інші терміни – «кримінальна соціологія», «кримінальна біологія», «соціологія злочинності», «кримінальна антропологія» тощо.

Отже загалом кримінологію можна розглядати як комплексну науку, яка досліджує сферу суспільних відносин, що виникають у зв'язку із існуванням злочинності (її сутність, історичні форми прояву, детермінанти, стан, структуру і динаміку, засоби протидії тощо).

Кримінологія є суспільною наукою, яка стоїть на межі соціології, психології, правознавства, філософії та деяких інших наук. Як суспільна наука, кримінологія вивчає широке коло соціальних явищ і процесів, так чи інакше пов'язаних зі злочинністю і природою її виникнення.

Кримінологія є самостійною наукою, яка відрізняється від науки кримінального права за предметом і завданнями. Наприклад, якщо предметом кримінального права є окремий склад злочину, кримінальне покарання за нього, види злочинів тощо, то предметом кримінології – злочинність як соціальне явище, її причини і умови, особистість злочинця і жертви. Якщо завданням кримінального права є покарати винного за

вчинений злочин, то кримінології – не допустити самого формування особи з антисуспільною спрямованістю поведінки.

Отже, предмет кримінології утворюють наступні чотири складові елементи:

- 1) злочинність як соціально-правове явище;
- 2) особа злочинця;
- 3) причини та умови (детермінанти) злочинності;
- 4) заходи протидії, попередження, профілактики злочинності.

Злочинність можна розглядати як негативне, масове, історично мінливе, що має кримінально-правовий характер явище, яке складається з усієї сукупності злочинів, які вчиняються у суспільстві, з усіх осіб, які їх вчинили, та з усієї сукупності суспільнонебезпечних наслідків, що виникли в результаті їх вчинення. Відповідно ознаками злочинності будуть зокрема виступати: масовість; історична мінливість; негативність (пов'язана із заподіянням шкоди суспільству); кримінально-правовий характер. За своєю структурою злочинність є досить неоднорідним явищем, що визначає можливість її поділу на певні види за різними критеріями: 1) за характером – на корисливу, насильницьку тощо; 2) за кількістю – на первинну (що вчинена вперше) і рецидивну (повторну); 3) за віком – на дорослу та неповнолітню; 4) за статтю – на злочинність чоловіків і жінок.

Варто відмежовувати між собою основні кількісні показники злочинності, до яких відносяться зокрема рівень, коефіцієнт й динаміка злочинності та якісні показники злочинності, до яких відноситься структура і характер злочинності. Наприклад рівень злочинності – це абсолютна кількість вчинених злочинів, скоєних на певній території за певний проміжок часу, а також злочинців. На нього може впливати криміналізації або декриміналізація певних діянь, стан органів реєстрації злочинності тощо. Коефіцієнт злочинності – це відносний статистичний показник, який характеризує інтенсивність злочинності на певній території (країна, область, район) і виражається в кількості злочинів, що припадає у відношенні до певної кількості населення даної території (1 тис., 10 тис., 100 тис.) і які були зареєстровані у певний період часу (неділя, місяць).

Реферати, презентації:

1. Географія злочинності (кримінальних правопорушень) за часів незалежності Україні: кримінологічний та статистичний аналіз.
2. Шляхи виявлення та подолання латентної злочинності (кримінальних правопорушень).
3. Злочини найвищої латентності в Україні: кількісно-причинний аналіз.
4. Фонові явища у сучасному суспільстві: їх перелік та зміст.

ТЕМА 10. АКТУАЛЬНІ ОСНОВИ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ВЧЕННЯ ПРО «ЗЛОЧИНЦЯ» ТА «ЖЕРТВУ ЗЛОЧИНУ».

Поняття особи злочинця (суб'єкта кримінального правопорушення), його кримінологічні ознаки та характеристика. Проблеми класифікації і типології злочинців (суб'єктів кримінального правопорушення). Поняття жертви злочину (потерпілого) та його кримінологічна характеристика. Віктимологія як наука про жертву злочину, її основні категорії (віктимність, віктимна ситуація, ступінь віктимності та типи жертв). Суїцид. Механізм суїцидальної поведінки: правовий та психологічний погляд.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

При вивченні цієї теми необхідно розібратися в основних властивостях і ознаках особи злочинця (соціально-демографічних, кримінально-правових, соціально-рольових, соціально-психологічних тощо), подумати над співвідношенням соціального і біологічного в особі злочинця. Зміст поняття особи злочинця поєднує в собі соціологічне поняття особи і юридичне поняття злочинця, тому проблема особи злочинця має вирішуватись на основі загальносоціологічного вчення про особу. Також воно поєднує в собі біологічні і соціальні фактори, які перебувають у тісному взаємозв'язку між собою, причому біологічні фактори виступають підґрунтям у процесі формування вдалої чи невдалої соціалізації особи у суспільстві.

Поняття особи (особистості) злочинця нерозривно пов'язане з кримінально-правовим поняттям суб'єкта злочину, що міститься у ст. 18 КК України, під яким розуміється фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність. Під особою злочинця варто розуміти сукупність соціально-демографічних, кримінально-правових, психологічних та моральних ознак, зв'язків і відносин, що характеризують або є типово властивими людині, винній у злочинній діяльності певного типу. У кримінально-правовому аспекті особа злочинця виникає після визнання її судом винною та вступу вироку суду в законну силу і триває до моменту відбуття покарання та погашення (зняття) судимості.

Однак, не завжди після відбуття покарання характеристики особи, що обумовили її підвищену суспільну небезпеку та в сукупності з об'єктивними умовами та конкретною життєвою ситуацією призвели до вчинення нею злочину, змінюються. У такому випадку мова буде йти вже не про особу злочинця, а про криміногенну особу, тобто схильну до скоєння злочину та його повторення. Криміногенність особи формується до скоєння злочину, закріплюється в момент його здійснення, існує (може існувати) і після реалізації кримінально-правової відповідальності, будучи передумовою повторення злочину.

З особою злочинця тісно пов'язане поняття «жертви злочину» – це людина, якій злочином заподіяно фізичну, майнову або моральну шкоду

незалежно від того, чи визнано її у встановленому законом порядку потерпілим чи таким вона сама себе вважає. Статусу потерпілого жертва злочину набуває у кримінальному процесі при досягненні ряду ознак і на підставі певних процесуальних документів.

Існує спеціальна наука – віктимологія, яка представляє собою систему знань про жертву (потерпілого від) злочину. Основною метою віктимологічної науки є формування, на основі отриманих знань, заходів віктимологічної профілактики, що допомагають особі знизити ризик стати жертвою злочину, коли приводом для такого злочину можуть стати її особистісні якості або поведінка в передзлочинний період.

Загалом віктимність проявляється у певній моделі легковажної, незахищеної або ж провокуючої поведінки жертви, яка надає можливість злочинцю без особливих зусиль вчинити певний злочин або ж наштотує його на вчинення такого злочину. Відповідно до цього жертви можуть бути із різним ступенем віктимності (нейтральним, незначним, підвищеним, особливо великим), що необхідно розібрати студенту.

В кримінологічній науці може бути виділено кілька типів жертв злочину, зокрема: 1) випадкова жертва; 2) жертва з незначним ступенем ризику; 3) жертва з підвищеним ступенем ризику; 4) жертва з дуже високим ступенем ризику.

Реферати, доповіді:

1. «Доведення до самогубства» та «суїцид»: співвідношення і практика.
2. Віктимні ознаки жертви: підстави виникнення та механізм усунення.
3. Історія розвитку кримінологічних теорій про «злочинця» та «жертву злочину».
4. Характеристика віктимології як науки про жертву злочину, етапи розвитку.

ТЕМА 11. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПРИ ВИВЧЕННІ РІЗНОВИДІВ ЗЛОЧИННОСТІ (КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ) У МЕЖАХ ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ «КРИМІНОЛОГІЇ».

Кримінологічні аспекти насильницької злочинності (кримінальних правопорушень). Кримінологічні аспекти насильницько-корисливої злочинності (кримінальних правопорушень). Кримінологічні аспекти наркоманії та проституції (кримінальних правопорушень). Кримінологічні аспекти пенітенціарної злочинності (кримінальних правопорушень). Кримінологічні аспекти економічної та корупційної злочинності (кримінальних правопорушень). Кримінологічні аспекти екологічної злочинності (кримінальних правопорушень).

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

Під час підготовки до заняття слід детально вивчати кожен окремий різновид злочинності, зокрема його структуру, детермінанти, типову характеристику особи злочинця та заходи запобігання такому різновиду злочинності.

Наприклад, до насильницької злочинності належать діяння, які посягають на різні об'єкти, але пов'язані єдиною мотивацією (насильницькою або агресивно-насильницькою). При цьому мається на увазі і насильство «інструментальне» (наприклад, спрямоване на пограбування), і насильство як самоціль (наприклад, безглузде катування чи побиття потерпілого).

Насильницька злочинність – це система злочинів, що реалізуються у процесі протиправного застосування насильства до потерпілих. З огляду на це для насильницьких злочинів є характерним ряд критеріїв, що дозволяють їх об'єднувати у одну групу: 1) об'єкт посягання – фізичні блага особи, недоторканість її фізичного статусу; 2) спосіб дій злочинця (засіб вчинення злочину) – фізичне або (та) психічне насильство; 3) форма вини – умисна (прямий умисел); 4) насильство відбувається проти волі потерпілого та без відповідного на те права.

У структурі насильницької злочинності виділяють наступні блоки:

- 1) насильницькі злочини проти життя та здоров'я особи – умисне вбивство, умисні тяжкі тілесні ушкодження, поєднане з насильством хуліганство, побої і катування; погроза вчинити вбивство тощо;
- 2) насильницько-корисливі злочини – грабежі, розбої, вимагання;
- 3) насильницькі статеві злочини – зґвалтування, розбещення неповнолітніх тощо;

Також, деякі вчені відносять до насильницьких злочинів і наступні:

- насильницькі посягання, спрямовані проти держави та громадської безпеки – диверсія, терористичний акт тощо;
- насильницькі злочини представників влади – перевищення влади або службових повноважень, примушування давати показання тощо.

Детермінантами, що викликають насильницьку злочинність, є: 1) негативний вплив злочинного мікросередовища; 2) пияцтво (зокрема спільне вживання злочинцями алкогольних напоїв досить часто завершується побиттям, тілесними ушкодженнями, поножовщиною та смертю когось із них); 3) неприязні міжособистісні стосунки, в т.ч. конфліктні ситуації між особами (багато убивств вчиняються на побутовому рівні під час сварок або ж на рівні хуліганських стосунків і раптово виниклої неприязні); 4) криміналізація особи (отримання судимості, свого місця та ролі у злочинному світі); 5) недоліки профілактичних засобів у діяльності правоохоронних органів (несвоєчасне виявлення потенційно небезпечних осіб; недоліки у роботі дільничних інспекторів щодо неналежного контролю осіб, звільнених від відбування покарання або ж із судимістю; недостатність патрулів для реагування на

побутові сварки і конфлікти; відсутність належної взаємодії між різними службами поліції; відсутність належної індивідуально-виховної роботи щодо перебуваючи на обліку осіб тощо); 6) недоліки у розслідуванні насильницьких злочинів (в першу чергу тілесних ушкоджень), що в подальшому породжують їх латентність тощо.

Заходи попередження насильницьких злочинів можуть бути як загального, так і спеціального характеру. До загальних попереджувальних заходів зокрема відносяться:

- ослаблення, нейтралізація або ж усунення факторів, що обумовлюють критичне зниження життєвого рівня соціально незахищених (в т.ч. безробітних) громадян. Відчуття цими особами відторгнення від суспільства штовхає їх на вчинення насильницьких злочинів (грабежів, розбоїв) для добування засобів задоволення своїх потреб;
- організаційно управлінські заходи у правоохоронній та економічній сфері, пов'язані із оптимізацією правоохоронною діяльності, впорядкування процесів урбанізації та міграції;
- формування у членів суспільства високої моральної позиції на повагу до загальнолюдських цінностей і нетерпимості щодо злочинів й інших правопорушень, які посягають на такі цінності. Це забезпечує обмеження дії ряду психологічно-криміногенних факторів;
- забезпечення осуду у соціальних інтернет-мережах та на телебаченні антиморальної насильницької поведінки і антиморального насильницького (злочинного) способу життя тощо.

Реферати, доповіді:

1. Детермінанти насильницької злочинності (кримінальних правопорушень): кримінологічний та статистичний аналіз.
2. Детермінанти екологічної злочинності (кримінальних правопорушень): кримінологічний та статистичний аналіз.
3. Детермінанти та заходи протидії організованій злочинності.
4. Детермінанти та заходи протидії злочинності неповнолітніх.

ПИТАННЯ ДО ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Поняття та особливості кримінально-правової політики держави: наукові підходи.
2. Завдання та напрями кримінально-правової політики держави: наукові погляди.
3. Форми і засоби реалізації кримінально-правової політики держави.
4. Принципи та ефективність кримінально-правової політики.
5. Кримінально-процесуальна політика як напрям діяльності зі створення і застосування форм реалізації кримінального закону на всіх етапах його дії.
6. Кримінологічна політика держави.
7. Кримінально-виконавча політика як напрям виконання кримінальних покарань.
8. Кримінальна відповідальність: доктринальне та класичне визначення.
9. Співвідношення понять «кримінальна відповідальність» та «покарання».
10. Наукові погляди щодо стадій кримінальної відповідальності.
11. Підстава кримінальної відповідальності: наукове та законодавче обґрунтування.
12. Форми реалізації кримінальної відповідальності: теорія і практика.
13. Теоретичні проблеми кримінально-правових відносин: юридичні факти. Матеріальні та процесуальні аспекти.
14. Юридична особа як суб'єкт кримінального правопорушення: національне кримінально-правове регулювання та іноземний досвід.
15. Наукові концепції щодо правової природи заходів кримінально-правового характеру, які застосовуються до юридичних осіб.
16. Підстави та умови застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.
17. Моделі кримінально-правового впливу на юридичних осіб: напрямки покращення національного законодавства.
18. Теорії походження кримінального покарання.
19. Ідеї класичної школи кримінального права щодо розуміння змісту кримінального покарання.
20. Ідеї Чезаре Беккарія у роботі «Про злочини та покарання» та їх вплив на формування принципів кримінального права та кримінального покарання.
21. Поняття, ознаки та сутність кримінального покарання.
22. Проблеми побудови цілей кримінального покарання згідно з положеннями чинних Кримінального та Кримінально-виконавчого кодексів України.
23. Поняття системи покарань: наукові підходи. Ознаки системи покарань.
24. Принципи побудови системи покарань та їх взаємодія з основними напрямками кримінально-правової політики.
25. Характеристика системи покарань щодо повнолітніх осіб.
26. Проблеми побудови системи покарань щодо неповнолітніх.

27. Поняття та структура обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння.
28. Проблеми законодавчої характеристики та застосування необхідної оборони.
29. Наукові та практичні підходи щодо перевищення меж необхідної оборони.
30. Уявна оборона та затримання особи, що вчинила злочин: недоліки законодавчого врегулювання.
31. Крайня необхідність та перевищення її меж.
32. Характеристика фізичного або психічного примусу та діяння, пов'язаного з ризиком.
33. Виконання наказу або розпорядження та спеціального завдання з попередження (розкриття) кримінально протиправної діяльності.
34. Диспозиція як конструктивний елемент кримінально-правової норми.
35. Санкція як конструктивний елемент кримінально-правової норми.
36. Питання класифікації диспозиції та санкції у доктрині кримінального права.
37. Заохочувальні кримінально-правові норми особливої частини КК України.
38. «Безпека» як юридична та кримінально-правова категорія.
39. Законодавчі новели у системі кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки.
40. Система кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки за чинним Кримінальним кодексом України.
41. Державна зрада та шпигунство: правові аспекти кваліфікації.
42. Кримінально-правові аспекти диверсії як складу кримінального правопорушення.
43. Поняття, об'єкт і предмет кримінології, її система: теоретико-правовий аналіз.
44. Кримінологічні школи (класична, неокласична, позитивістська, сучасна) та їх наукові теорії.
45. Злочинність (кримінальні правопорушення) як соціальне негативне явище, її поняття та різновиди.
46. Рівень, коефіцієнт, динаміка, структура, географія та «ціна» злочинності (кримінальних правопорушень): сучасні тенденції та зміни.
47. Латентна злочинність (кримінальні правопорушення), її поняття та фактори, що обумовлюють існування.
48. Рівні та види латентності: їх теоретико-практичний аналіз.
49. Географія злочинності (кримінальних правопорушень) в Україні та фонові явища.
50. Поняття особи злочинця (суб'єкта кримінального правопорушення), його кримінологічні ознаки та характеристика.
51. Проблеми класифікації і типології злочинців.

52. Поняття жертви злочину (потерпілого) та його кримінологічна характеристика.
53. Віктимологія як наука про жертву злочину, її основні категорії (віктимність, віктимна ситуація, ступінь віктимності та типи жертв).
54. Суїцид. Механізм суїцидальної поведінки: правовий та психологічний погляд.
55. Кримінологічні аспекти насильницької злочинності (кримінальних правопорушень).
56. Кримінологічні аспекти насильницько-корисливої злочинності (кримінальних правопорушень).
57. Кримінологічні аспекти наркоманії та проституції (кримінальних правопорушень).
58. Кримінологічні аспекти пенітенціарної злочинності (кримінальних правопорушень).
59. Кримінологічні аспекти економічної та корупційної злочинності (кримінальних правопорушень).
60. Кримінологічні аспекти екологічної злочинності (кримінальних правопорушень).

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Нормативні джерела

1. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою: резолюція Генеральної асамблеї ООН від 29 листопада 1985 р. [Електронний ресурс]. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_114
2. Європейська конвенція щодо відшкодування збитків жертвам насильницьких злочинів: конвенція Ради Європи від 24 листопада 1983 р. [Електронний ресурс]. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_319
3. Конституція України від 28.06.1996 року. Верховна Рада України: офіційний сайт. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
4. Кримінальний кодекс України. Верховна Рада України: офіційний сайт. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України. Верховна Рада України: офіційний сайт. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
6. Кримінально-виконавчий кодекс України. Верховна Рада України: офіційний сайт. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>.
7. Міжнародний пакт про громадські і політичні права ООН від 16.12.1966 року. Верховна Рада України: офіційний сайт. URL : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
8. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними: Закон України від 15 лютого 1995 року № 62/95-ВР. Відомості Верховної Ради України, 1995. № 10. Ст. 62. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/62/95-%D0%B2%D1%80>.
9. Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори: Закон України від 15 лютого 1995 року № 60/95-ВР. Відомості Верховної Ради України, 1995. № 10. Ст. 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/60/95-%D0%B2%D1%80>.
10. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України № 1264-XII від 25.06.1991 року. Відомості Верховної Ради України, 1991. № 41. Ст. 546. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.

Спеціальна література

1. Бараш Є. Ю. Злочинність у місцях позбавлення волі: основні тенденції та динаміка / Юридична Україна. 2017. № 5-6. С. 64-67.

2. Гладкова Є. О. Правові засади протидії наркозлочинності: функціональний аналіз / Вісник кримінологічної асоціації України. 2017. № 16. С. 46-52.
3. Кримінально-правові заходи в Україні: підручник / за ред. професора О.В. Козаченка]. Миколаїв : Іліон, 2015. 216 с.
4. Орловський Б. М. Зарубіжний досвід кримінально-правової регламентації заподіяння приватними особами шкоди при затриманні злочинця. Правова держава. 2016. № 23. С. 130-134.
5. Орловський Б. М. Історичні аспекти розвитку в Україні помилки у обставині, що виключає злочинність діяння. Правова держава. 2015. № 19. С. 142-146.
6. Орловський Б. М. Історичні аспекти формування категорій інституту необхідної оборони на українських землях. Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. 2017. № 3. С. 131-139.
7. Орловський Б.М. Кримінологія : навчально-методичний посібник для студентів денного (заочного) відділення економіко-правового ф-ту першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081 «Право» / Б. М. Орловський. Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2020. 150 с.
8. Орловський Б.М., Фокін А.С. Кримінологічний підхід до вивчення детермінант вчинення самогубства та суїцидальної поведінки особи. Право і суспільство. 2020. № 2. Ч. 3. С. 36-43.
9. Павлова Т. О. Види заохочувальних заходів за чинним Кримінальним кодексом України: матеріали 74-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу і наук. працівників економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, м. Одеса, 27–29 листопада 2019 р. С. 26–28.
10. Павлова Т.О. Види конфіскації за чинним Кримінальним кодексом України. Правова держава. 2016. № 23. С. 135–140.
11. Павлова Т.О., Кривошликова А.С. Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство: вітчизняний та іноземний досвід. Правова держава. 2020. № 37. С. 137-144.
12. Стрельцов Є. Л. Економічні злочини: внутрідержавні та міжнародні аспекти: навч. посібник / Є. Л. Стрельцов. Одеса : АстроПринт, 2000. 476 с.
13. Чуваков О.А. Деякі питання щодо видового об'єкта диверсії. Судова апеляція. 2017. № 1. С. 85-91.
14. Чуваков О. А. Злочини проти основ національної безпеки України: проблеми кримінально-правової теорії і практики : монографія / О. А. Чуваков ; відп. ред. О. М. Костенко. Одеса : Фенікс, 2017. 362 с.
15. Чуваков О.А. Теоретичні аспекти визначення поняття «безпека». Evropský politický a právní diskurz. 2014. Sv. 1, Vyd. 6. С. 95-105.

ЕЛЕКТРОННІ ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. <http://www.president.gov.ua>. – офіційний веб-сайт Президента України.
2. <http://www.portal.rada.gov.ua> – офіційний веб-сайт Верховної Ради України.
3. <http://www.kmu.gov.ua> – офіційний веб-сайт Кабінету Міністрів України.
4. <http://www.mvs.gov.ua> – офіційний веб-сайт Міністерства внутрішніх справ України.
5. <http://www.court.gov.ua/vscourt> – офіційний веб портал судової влади в Україні
6. <http://www.scourt.gov.ua> – офіційний веб-сайт Верховного Суду України.
7. <http://www.sbu.gov.ua> – офіційний веб-сайт СБУ.
8. <http://www.gp.gov.ua> – офіційний веб-сайт Генеральної прокуратури України.
9. <http://www.minjust.gov.ua> – Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України.
10. <http://www.reyestr.court.gov.ua> – єдиний реєстр судових рішень в Україні.
11. <http://www.vkka.gov.ua> – офіційний сайт Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури.
12. <http://www.nbuv.gov.ua> – Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського.

Навчальне видання

Орловський Богдан Михайлович

Оригінал-макет розроблено в авторській редакції

**Кафедра кримінального права, кримінального процесу
та криміналістики
Економіко-правовий факультет
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058**